

Odnos samopoštovanja, srama i osobnih vrijednosti

Novak, Josip

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:126409>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

ODNOS SRAMA, SAMOPOŠTOVANJA I OSOBNIH
VRIJEDNOSTI

Diplomski rad

Josip Novak

Mentor: doc. dr. sc. Silvija Ručević

Osijek, 2016.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

ODNOS SRAMA, SAMOPOŠTOVANJA I OSOBNIH
VRIJEDNOSTI

Diplomski rad

Josip Novak

Društvene znanosti, polje psihologija, grana opća psihologija

Mentor: doc. dr. sc. Silvija Ručević

Osijek, 2016.

Sadržaj

Uvod	1
Sram.....	1
Samopoštovanje.....	4
Osobne vrijednosti.....	6
Cilj, problemi i hipoteze istraživanja.....	9
Metoda	10
Sudionici.....	10
Instrumenti.....	10
Postupak.....	13
Rezultati	14
Testiranje uvjeta za korištenje parametrijskih postupaka.....	14
Deskriptivna analiza.....	15
Odnosi među ispitivanim varijablama.....	15
Doprinosi zdravog i nezdravog srama te osobnih vrijednosti objašnjenju samopoštovanja.....	17
Rasprava	20
Prednosti i ograničenja.....	24
Praktične implikacije i smjernice za buduća istraživanja.....	25
Zaključak	27
Literatura.....	28

Odnos srama, samopoštovanja i osobnih vrijednosti

Cilj rada bio je ispitati odnos između srama, samopoštovanja i osobnih vrijednosti. Problemi istraživanja bili su ispitati samostalni i zajednički doprinosi zdravog i nezdravog srama te univerzalnih osobnih vrijednosti objašnjenju samopoštovanja i ispitati efekte spola na odnos srama, samopoštovanja i univerzalnih osobnih vrijednosti. U istraživanju je sudjelovalo N=474 muških i ženskih studenata preddiplomskih i diplomskih studija sa sveučilišta u Osijeku, Zagrebu i Rijeci. Kao instrumenti u istraživanju korišteni su: sociodemografski upitnik, Coopersmithov upitnik samopoštovanja, Skala diferencijalnih emocija IV, Schwartzov upitnik vrijednosti te Ujednačeni inventar poželjnog odgovaranja. Rezultati pokazuju da su zdravi i nezdravi sram statistički značajni negativni prediktori samopoštovanja. Također se pokazalo da su supergrupacije Samopoboljšanje i Otvorenost za promjene statistički značajni pozitivni prediktori, a da supergrupacije Konzervacija i Samotranscendentalnost nisu povezane sa samopoštovanjem. Konačno, efekt spola nije se pokazao značajnim u odnosu srama, samopoštovanja i osobnih vrijednosti. Jedine dobivene spolne razlike su češće doživljavanje zdravog srama i veća zastupljenost supergrupacije Samotranscendentalnost kod žena, što nije važno za prediktivni model.

Ključne riječi: sram, samopoštovanje, osobne vrijednosti

Relationship between shame, self-esteem, and personal values

The aim of this study was to examine the relationship between shame, self-esteem and personal values. Research problems were to explore independent and conjoint contribution of healthy and unhealthy shame and universal personal values to self-esteem and to explore effects of gender on the relationship of shame, self-esteem and personal values. A sample of N=474 male and female undergraduate and graduate students participated in this study. The following instruments were used: sociodemographic questionnaire, Coopersmith Self-esteem Inventory, Differential Emotions Scale IV, Schwartz Values Survey, and Balanced Inventory of Desirable Responding. The results show that healthy and unhealthy shame are significant negative predictors of self-esteem. The results also show that supergroupations Openness to Change and Self-Enhancement are significant positive predictors of self-esteem, and that supergroupations Conservation and Self-Transcendence are not in correlation with self-esteem. Finally, no significant effect of gender on relationship between shame, self-esteem and personal values was found. Only gender differences found were higher rate of healthy shame and supergroupation Self-transcendence in females, which is not relevant for predictive model.

Key words: shame, self-esteem, personal values

Uvod

Sram

Unatoč dugotrajnom interesu kliničkih, socijalnih i razvojnih psihologa te istaknutoj ulozi u brojnim aspektima ljudskog funkcioniranja, sram donedavno nije bio sustavno istraživani. Sram se definira kao iznimno neugodna samosvjesna emocija koja proizlazi iz osjećaja da postoji nešto nečasno, neskromno ili nedolično u pojedinčevom vlastitom ponašanju (VandenBos, 2015). Još je Darwin (1890/2009) opisao facijalnu ekspresiju vezanu uz sram, crvenjenje, za koju je naveo da je pojava karakteristična isključivo za ljudsku vrstu, pri čemu kao osnovni element mentalnih stanja u podlozi crvenjenja ističe usmjeravanje pažnje na sebe. Tomkins (1963) sram definira kao afekt poniženja, poraza, prekršaja i otuđenja, dok ga Lewis (1971) opisuje kao akutno bolnu emociju koja je obično povezana s osjećajem smanjivanja, bezvrijednosti i nemoći te dodaje da se osramoćene osobe također osjećaju razotkriveno.

Istraživanja usmjerena na doživljavanje, ekspresiju i posljedice srama indiciraju na potencijalno štetne utjecaje navedene emocije, poput eksternalnog atribuiranja negativnih događaja (Tangney i Dearing, 2002), suicidalnih ideacija i ponašanja u kliničkom (Brown, Comtois i Linehan, 2002; Kleindienst i suradnici, 2008, prema Rizvi, 2010) i nekliničkom uzorku (Hastings, Northman i Tangney, 2000; Lester, 1998, prema Rizvi, 2010), maladaptivnih oblika ljutnje (Tangney, Wagner i Gramzow, 1992, prema Rizvi, 2010), depresije (Allan, Gilbert i Gross, 1994; Andrews, Qian i Valentine, 2002; Harper i Arias, 2004; Tangney i suradnici, 1992, prema Rizvi, 2010), negativne pristranosti prilikom prosudbe tuđih evaluacija pojma o sebi, anksioznosti, poremećaja prehrane, narcizma, alkoholizma, niske empatije, ljutnje usmjerene prema sebi i niskog samopoštovanja (Andrews, Brevin, Rose i Kirk, 2000; Ferguson i suradnici, 1999; Lowinger i Solomon, 2004; Tangney, Wagner, Fletcher i Gramzow, 1992, prema Blum, 2008). Tijekom prisjećanja iskustava doživljenog srama, pojedinci su izvijestili o crvenjenju, višoj razini distresa, samosvjesnosti te da su se osjećali «maleno» (Roseman, Wiest i Swartz, 1994). Također, utvrđen je i odnos između srama i depresije. Beck (1967, prema Blum, 2008) smatra da je depresija krajnji rezultat snižavanja samopoštovanja zbog neuspjeha u dostizanju (primarnih narcističkih) standarda. Utvrđene su i određene spolne razlike, tj. u meta-analizi Else-Quest, Higgins, Allison i Morton (2012) pokazalo se da žene češće doživljavaju „samosvjesne emocije“, uključujući i sram.

U psihologijskoj literaturi, sram se definira kao «samosvjesna emocija» te se često svrstava u istu kategoriju s krivnjom, posramljenošću i ponosom ili kao «moralna emocija» zajedno s krivnjom, žaljenjem i kajanjem (Kroll i Egan, 2004, prema Rizvi, 2010; Tracy i Robins, 2006). Međutim, treba razlikovati sram, krivnju i posramljenost (Tangney, Miller, Flicker i Barlow, 1996).

Iako su prema tradicionalnom gledištu sram i krivnja jedan afekt (Tomkins, 1963), nedavna istraživanja upućuju na činjenicu da su u pitanju dvije različite emocije koje uzrokuju funkcionalno divergentne ishode. Prema teorijskim objašnjenjima, pojedinac doživljava krivnju kada se fokusira na negativne aspekte vlastitog ponašanja – *stvar* koju je učinio ili nije, ali doživljava sram kada se fokusira na negativne aspekte sebe – *jastvo* koje je učinilo ili nije (Lewis, 1971; M. Lewis, 2000; Tangney i Dearing, 2002, prema Tracy i Robins, 2006). Istraživanja su potvrdila postojanje značajnih razlika između srama i krivnje u kognitivnoj, afektivnoj i motivacijskoj dimenziji (Tangney i Dearing, 2002). Prema navedenoj distinkciji, sram se sastoji od negativnih samoevaluacija (npr. pojedinac misli da je užasna osoba, osjeća se loše u vezi sebe) i izbjegavajućih ponašanja (npr. napuštanje situacije, skrivanje), dok se krivnja sastoji od negativnih evaluacija ponašanja (npr. pojedinac misli da je njegovo ponašanje užasno, osjeća se loše zbog toga kako se ponašao) i približavajućih ponašanja (npr. djelovanje u smjeru ispravljanja ili kompenzacije zbog vlastitog prijestupa) (Wolf, Cohen, Panter i Isko, 2010).

Što se tiče posramljenosti, neka istraživanja sugeriraju da je ona više povezana sa sramom nego s krivnjom. Izard (1977/2013) navodi posramljenost kao element srama, a Lewis (1971) samo ukratko spominje posramljenost kao «varijantu srama». Međutim, druga istraživanja (Babcock i Sabini, 1990; Manstead i Tetlock, 1989; Mosher i White, 1981, prema Tangney i suradnici, 1996) su pokazala da se radi o zasebnim emocijama s različitim fenomenološkim crtama, različitim načinima doživljavanja interpersonalnog konteksta te različitim motivacijama za posljedično ponašanje. Točnije, sram je intenzivniji i trajniji te prati ozbiljnije prijestupe. Osim toga, dok je posramljenost rezultat iznenađujućih, relativno trivijalnih nezgoda, sram se pojavljuje kada predvidljivi događaji otkriju nečije duboko ukorijenjene nedostatke sebi i drugima. Kada su posramljeni, ljudi se osjećaju neprikladno, ali kada su osramoćeni, osjećaju se nemoralno. Posramljenost je povezana s humorom, osmjehivanjima i šalama, ali sram je povezan s gađenjem, ljutnjom usmjerenom prema sebi i ispricama (Tangney i suradnici, 1996).

Sram je vrlo blisko povezan s našim pojmom o sebi u odnosima s drugima. Emocija je koja se javlja vezano uz pojedinčev pojam o sebi, samo-integritet i dobrobit. Ponekad ima

zaštitnu motivacijsku funkciju jer potiče pojedinca da povuče ili sakrije otkriveni aspekt pojma o sebi (Izard, 1977/2013). Neki teoretičari smatraju da neverbalni prikazi srama, kao što su submisivan govor tijela poput spuštanja glave, neuspravno držanje i izbjegavanje kontakta očima, imaju za funkciju davanje socijalnih signala koji reduciraju socijalni konflikt (Gilbert, 2000; Keltner, 1995; MacLean, 1990, prema Kemeny, Gruenewald i Dickerson, 2005). Nadalje, drugi teoretičari drže da sram ima dvije međusobno kontradiktorne funkcije: potiče konformizam, ali i očuvanje individualnosti, budući da potiče pojedinca da odabire što će podijeliti s drugima, a što ne (Jacoby, 1996/2002). Navedena se emocija, zajedno s krivnjom, razvija iz pojedinačnih najranijih interpersonalnih iskustava – unutar obitelji i drugih važnih odnosa. Tijekom života, ove emocije značajno i kontinuirano utječu na ponašanje u interpersonalnom kontekstu. Obje su emocije «samosvjesne» i «moralne»: samosvjesne jer uključuju samoevaluaciju pojma o sebi i moralne jer vrlo vjerojatno imaju ključnu ulogu u poticanju moralnog ponašanja (Tangney i Dearing, 2002).

Postoji nekoliko podjela srama pa tako Lewis (1971) dijeli sram na normalni ili doživljeni i nepriznati ili zaobiđeni sram. Normalni se sram odnosi na situaciju u kojoj je osoba u stanju srama i svjesno ga doživljava. Ovaj se oblik srama rješava prirodnim osipanjem tijekom vremena zaboravljanjem, smijehom i priznavanjem. U slučaju nepriznatog srama, osoba je zaštićena od potpunog doživljavanja srama. Ona reflektira o sramotnom događaju iz pozicije drugih i tako se distancira. Osoba je zapravo u emocionalnom stanju srama, ali ga nije svjesna. Nepriznati sram dovodi do većeg rizika za razvoj psihopatologije zbog njegovog nesvjesnog aspekta. Može se manifestirati kao bijes, depresija, narcizam i disocijativni poremećaj identiteta. Osim toga, budući da emocije nisu samo unutarnje stanje pojedinca, nego služe i kao komunikacijski signali, nepriznati je sram disruptivan za različite socijalne interakcije, uključujući i bliske interpersonalne odnose.

Za razliku od toga, Bradshaw (2005) dijeli sram na zdravi ili njegujući i nezdravi ili toksični. Zdravi sram odnosi se na priznavanje vlastitih ograničenja i sebe kao ljudskog bića. Pojedinaac stoga priznaje činjenje grešaka ili potrebu za tuđom pomoći, postavlja realistične ciljeve, reagira posramljenošću u situacijama u kojima je učinio grešku, nevoljko se razotkriva pred strancima te traži nove informacije i uči. Nezdravi je sram pervazivni osjećaj pri kojem osoba konstantno kritički procjenjuje vlastito ponašanje, što konačno dovodi do povlačenja, pasivnosti i nedjelovanja. Zbog toga se također javljaju i kronično blago depresivno raspoloženje, bijes, razni oblici ovisnosti, grandioznost, arogancija, prevelika usmjerenost na druge, bespomoćnosti u vezi mijenjanja sebe, težnja za moći i kontrolom nad drugima, kritiziranje i okrivljavanje drugih.

Samopoštovanje

S obzirom na negativne posljedice srama za svakodnevno funkcioniranje osobe i slike o sebi, u novijim istraživanjima (npr. Brown, 2001; prema Tracy i Robins, 2007; Mruk, 2006) počeo se ispitivati njegov odnos sa samopoštovanjem. Coopersmith (1967) definira samopoštovanje kao evaluaciju sebe, koja je odraz odobravanja ili neodobravanja te prikazuje stupanj u kojem pojedinac sebe smatra sposobnim, značajnim, uspješnim i vrijednim. Branden (1995) ga definira kao dispoziciju za doživljavanjem sebe kao kompetentnog za nošenje s osnovnim životnim izazovima i kao biće koje zaslužuje sreću.

Dosadašnja istraživanja pokazuju da je razina samopoštovanja povezana sa svim aspektima pojedinčevog funkcioniranja (Branden, 1995), pri čemu visoko samopoštovanje ima zaštitna svojstva. Tako su Werner i suradnici (1992, prema Swann, Jr., Chang-Schneider i Larsen McClarty, 2007) utvrdili da je globalno samopoštovanje u dobi od 18 godina značajan prediktor prilagodbe u dobi od 32 godine. Osim toga, utvrđena je povezanost visokog samopoštovanja s racionalnošću, realnošću, intuitivnošću, kreativnošću, neovisnošću, fleksibilnošću, sposobnošću nošenja s promjenom, spremnošću za priznavanjem pogreške, dobronamjernošću i kooperativnošću. Također je povezano s traženjem izazova i stimulacije i ciljeva vrijednih postizanja, većim očekivanjem od emocionalnog, intelektualnog, kreativnog i duhovnog aspekta života, većom težnjom za izražavanjem sebe, otvorenom i iskrenom komunikacijom, njegujućim odnosima općenito, tretiranjem drugih s poštovanjem i pošteno (Branden, 1995). Osim toga, visoko samopoštovanje potiče inicijativu, otpornost i ugodne osjećaje, a povezano je i s mentalnim zdravljem (Baumeister, Campbell, Kruger i Vohs, 2003, prema Zeigler-Hill, 2013), privrženošću, višim razinama energije, smirenošću, jasnoćom misli, svrhovitošću, nesuzdržanošću i spontanošću (Epstein, 1979, prema Zeigler-Hill, 2013).

S druge strane, nisko je samopoštovanje povezano s iracionalnošću, rigidnošću, strahom od novog i nepoznatog, neprimjerenim konformizmom ili neprimjerenim buntovništvom, obrambenošću, pretjerano poslušnim ili pretjerano kontrolirajućim ponašanjem te strahom od hostilnosti i hostilnošću prema drugima. Osobama s niskim samopoštovanjem odgovara sigurnost poznatog i nezahtjevnog, imaju niske aspiracije, bitno im je dokazati se pred drugima, komunikacija im je nejasna, evazivna i neprimjerenjena zbog nesigurnosti u vlastite misli i/ili straha od slušateljeve reakcije, odnosi su im toksični, druge doživljavaju kao prijetnju i od njih očekuju odbijanje, poniženje ili izdaju, a prema sebi se ponašaju destruktivno (Branden, 1995). U istraživanjima je dokumentirana povezanost niskog samopoštovanja i depresije (Reinherz, Giaconia, Pakiz, i Silverman, 1993; Roberts, Gotlib, i Kassel, 1996, prema Swann Jr., Chang-Schneider i Larsen-McClarty, 2007; Orth, Robins,

Trzesniewski i Maes, 2009), anksioznosti, socijalne fobije, različitih poremećaja ličnosti poput graničnog poremećaja ličnosti (Zeigler-Hill, 2013), generalne negativne afektivnosti, usamljenosti, neuroticizma, hostilnosti, ljutnje, tuge, anksioznosti, krivnje, kao i (patološkog) srama i sklonosti doživljavanju posramljenosti (Leary i MacDonald, 2003, prema Zeigler-Hill, 2013; Mruk, 2006). Kada su negativnog raspoloženja ili percipiraju prijetnju, pojedinci s niskim samopoštovanjem često zauzimaju negativan pogled na sve, pri čemu primjećuju i pamte najgore ponašanje drugih te smatraju da ih njihovi partneri ne vole (Murray i suradnici, 1998, 2002; Ybarra, 1999, prema Myers, Spencer i Jordan, 2012), a partnerova ponašanja najčešće tumače kao kritiziranje ili odbijanje (Fincham i Bradbury, 1993, prema Myers i suradnici, 2012). Osim toga, u slučaju neuspjeha, osjećaju se osramoćeno i poniženo (Brown i Dutton, 1995, prema Zeigler-Hill, 2013).

Postavlja se pitanje kako se internalizirani, nezdravi sram razlikuje od niskog samopoštovanja. Cook (1988, prema Tangney i Dearing, 2002) je pokušao razlučiti navedene konstrukte na način da se nezdravi sram promatra kao iznimno bolno afektivno iskustvo doživljeno na bazi osjećaja inferiornosti, a nisko samopoštovanje kao «manje dinamičan» koncept koji se svodi na samoopis i samovrednovanje, odnosno osjećaji srama podrazumijevaju afektivnu reakciju na globalnu negativnu evaluaciju sebe. Nadalje, Andrews (1995) i Tangney (1996) baziraju distinkciju na činjenici da sram uključuje «želju za skrivanjem», dok to nije nužno prisutno kod niskog samopoštovanja (Blum, 2008). U istraživanjima se pokazalo da postoje različiti profili kombinacija samopoštovanja i srama, odnosno neki pojedinci s visokim samopoštovanjem skloni su često doživljavati sram i obrnuto. Ipak, rezultati su korelacijski, što ne govori mnogo o prirodi tog odnosa. S druge strane, budući da ljudi događaje iz okoline atribuiraju u odnosu na pojam o sebi, sklonost doživljavanju neugodne emocije poput srama može s vremenom sniziti samopoštovanje, pogotovo kod pojedinaca s niskim samopoštovanjem, koji su skloni internalno atribuirati negativne događaje (Tangney i Dearing, 2002). Osim toga, prema dosadašnjim istraživanjima koja su ispitivala koje su emocije najbližije povezane sa samopoštovanjem, sram i ponos su se pokazale kao najvjerojatnije (Tangney i Dearing, 2002; Marshall i Brown, 2001; prema Tracy i Robins, 2007). Čak postoji i definicija samopoštovanja, (Scheff, 1988, prema Tracy i Robins, 2007) prema kojoj je ono ravnoteža između ponosa i srama u pojedinčevu životu, uzevši u obzir intenzitet i trajanje. Ako je visoko samopoštovanje povezano s tendencijom doživljavanja ponosa, ali ne srama, tada nisko samopoštovanja odražava suprotni obrazac (Tangney i Dearing, 2002). Ne iznenađuje podatak da su sram, kao negativna emocija globalne evaluacije sebe, i samopoštovanje u obrnuto proporcionalnom odnosu (Tangney,

Stuewig i Mashek, 2007, prema Else-Quest i suradnici, 2012; Kling, Hyde, Showers i Buswell, 1999).

Osobne vrijednosti

Slično samopoštovanju, i osobne vrijednosti imaju utjecaj na brojne životne ishode, poput postignute razine obrazovanja, odabira prijatelja, partnera i posla (Schwartz, 2012). Prema Rokeachu (1973), vrijednosti su trajna vjerovanja da je specifični oblik ponašanja osobno ili društveno poželjan. Kluckhohn (1951, prema Hitlin i Piliavin, 2004) ih smatra eksplicitnim ili implicitnim koncepcijama, karakterističnim za pojedinca ili karakterističnim za grupu s obzirom na određivanje *poželjnog*, što utječe na odabir između dostupnih načina, sredstava i ishoda djelovanja. Također su definirane kao moralni, socijalni ili estetski princip prihvaćen od strane pojedinca ili društva kao vodič za dobro, poželjno ili važno (VandenBos, 2015). Općenito, vrijednosti imaju sljedeće karakteristike: (1) vrijednosti su uvjerenja, ali blisko vezana uz emocije, a ne objektivne ideje, (2) vrijednosti su motivacijski konstrukt i odnose se na poželjne ciljeve kojima ljudi teže, (3) vrijednosti nadilaze specifična ponašanja i situacije, odnosno one su apstraktni ciljevi, što ih razlikuje od koncepata poput normi i stavova, koji se obično odnose na specifična djelovanja, objekte i situacije, (4) vrijednosti služe kao standardi prilikom selekcije i evaluacije djelovanja, ljudi i događaja, (5) vrijednosti su hijerarhijski poredane prema važnosti s obzirom na njihove relativne međusobne odnose i čine listu prioriteta (Allport, 1961; Feather, 1995; Inglehart, 1977; Kohn, 1969; Kluckholm, 1951; Morris, 1956; Rokeach, 1973, prema Schwartz, 2012; Verplanken i Holland, 2002).

Vrijednosti se obično dijele u deset motivacijski različitih, širokih i temeljnih kategorija (Schwartz, 2012):

- (1) *Samo-usmjerenost*: uključuje neovisnost u mišljenju i djelovanju; izboru, stvaranju i istraživanju
- (2) *Stimulacija*: uključuje uzbuđenje, novost i izazov u životu
- (3) *Hedonizam*: uključuje užitek i senzoričku gratifikaciju za pojedinca
- (4) *Postignuće*: uključuje osobni uspjeh kroz demonstraciju kompetentnosti u skladu sa socijalnim standardima
- (5) *Moć*: uključuje socijalni status i prestiž, kontrolu ili dominaciju nad ljudima i resursima
- (6) *Sigurnost*: uključuje zaštićenost, harmoniju, stabilnost društva, odnosa i jastva
- (7) *Konformizam*: uključuje suzdržanost od djelovanja, sklonosti i impulsa koji mogu uzrujati ili nauditi drugima i narušavati socijalna očekivanja i norme

- (8) *Tradicija*: uključuje poštovanje, posvećenost i prihvaćanje običaja i ideja koje tradicionalna kultura ili religija pruža jastvu
- (9) *Dobrohotnost*: uključuje očuvanje i podizanje dobrobiti onih s kojima je pojedinac u čestom osobnom kontaktu (članove grupe)
- (10) *Univerzalizam*: uključuje razumijevanje, poštivanje, toleranciju i zaštitu dobrobiti svih ljudi i prirode

Univerzalne se vrijednosti mogu grupirati u četiri skupine: samotranscendentalnost (univerzalizam i dobrohotnost), konzervaciju (sigurnost, konformizam i tradicija), samopoboljšanje (moć i postignuće) i otvorenost za promjene (stimulacija i samousmjerenost). Schwartz ovu podjelu smatra jednostavnijim načinom opisivanja strukture vrijednosti (Schwartz i Boehnke, 2004).

Pozadinske varijable imaju velik utjecaj na prioritete u vrijednostima. Ljudi obično prilagođavaju osobne vrijednosti životnim okolnostima, poput socijalizacije i iskustva učenja, socijalne uloge, očekivanja i sankcija s kojima se susreću te sposobnosti koje razviju (Hitlin i Piliavin, 2004; Schwartz, 2012). Varijable poput dobi, spola, stupnja obrazovanja i drugih karakteristika uvelike određuju životne okolnosti kojima su pojedinci izloženi (Schwartz, 2012). Pokazalo se da postoje spolne razlike u vrijednostima. Jozefowicz i suradnici (1993) te Jones, Howe i Rua (2000) izvješćuju da muški spol preferira poslove koji uključuju visoki status, prestiž, moć i kontrolu nad drugima i materijalnim bogatstvom, dok ženski spol preferira poslove koji su orijentirani prema društvu ili drugima i omogućavaju im pomaganja i brigu o drugima (Berring, Kumari i Ahuja, 2015).

Novija istraživanja pokazuju da su vrijednosti dio samopoimanja (Brewer i Roccas, 2001, prema Hitlin i Piliavin, 2004). Neke od vrijednosti mogu biti centralne za pojam o sebi, odnosno pojedinac može sebe definirati putem centralnih vrijednosti, koje imaju značajan utjecaj na bihevioralne odluke (Verplanken i Holland, 2002). U tom smislu, vrijednosti se mogu promatrati u kontekstu odnosa između trenutnog i konačnog stanja u kojem imaju funkciju standarda ili referentne točke. Poželjna i nepoželjna konačna stanja ili ishodi služe kao smjernice za samoregulaciju, a obično su internalizirane putem interakcija sa značajnim drugima. Pojedinčeve su vrijednosti u početku reprezentacije onoga što bi skrbnici smatrali idealnim (ideali) ili vjerovali da osoba treba biti (trebanja), a kada kroz razvojni proces pojedinac stekne vlastito stajalište, ideali ili trebanja za tog pojedinca od strane značajnih drugih mogu biti dijeljena s pojedincem iz njegovog stajališta, što stvara zajedničku realnost o poželjnim ishodima, odnosno internalizirane usmjeravajuće principe (Higgins, 2007). Vrijednosti su povezane s psihološkom dobrobiti. Pojedinci koji slijede intrinzične vrijednosti

izvješćuju o višim razinama samoaktualizacije i globalno bolje funkcioniraju (Kasser i Ryan, 1993, prema Hitlin i Piliavin, 2004). Osim toga, ukoliko ponašanje nije kongruentno s vlastitim vrijednostima, samopoštovanje će se smanjiti i obrnuto (Branden, 1995). Štoviše, ukoliko pojedinac prekrši internalizirane vrijednosti povezane s idealnim pojmom o sebi, doživjet će emocionalno stanje srama (Jacoby, 1996/2002).

Postoje određeni podaci o međusobnom odnosu varijabli ispitivanih u ovom istraživanju. Što se tiče odnosa srama i samopoštovanja, istraživanja su pokazala da je neuspjeh u postizanju ciljeva važnih za samopoštovanje povezan s padom u samopoštovanju i doživljavanjem neugodnih emocija, uključujući sram. Na primjer, što su više studenti temeljili svoje samopoštovanje na akademskom postignuću, došlo je do jačeg smanjenja samopoštovanja i intenzivnijih neugodnih emocija u slučaju nemogućnosti upisa željenog smjera na diplomskom studiju (Crocker i suradnici, 2002, prema Crocker i Park, 2004). Tangney i suradnici (2006, prema Crocker i Park, 2004) navode da osoba tijekom doživljavanja srama usmjerava pažnju na pojam o sebi u cijelosti i stoga je negativno ponašanje ili neuspjeh interpretiran kao odraz globalne i trajne manjkavosti. Nadalje, iako su vrijednosni prioriteti (Rest, 1984) i moralne emocije, uključujući sram (Eisenberg, 2000; Hoffman, 2000; Tangney i Dearing, 2002) motivacijska osnova za moralno ponašanje, njihov odnos vrlo je slabo istražen (Silfver-Kuhlampi, 2009). Silfver-Kuhlampi (2009) dobila je podatak da su sram i osobne vrijednosti slabo povezani. Feather (1991) je u svom istraživanju dobio rezultate koji ukazuju na pozitivnu povezanost globalnog samopoštovanja s vrijednostima koje se odnose na postignuće, kompetentnost i samousmjerenost. Od svega navedenoga, najviše empirijske potpore postoji za odnos srama i samopoštovanja, dok su ostala dva odnosa slabo istražena.

Na temelju brojnih činjenica, može se pretpostaviti da između navedenih konstrukata postoji povezanost. Sram je jedna od dvije emocije vezane uz razinu samopoštovanja i njegovu regulaciju. Postoji sličnost ishoda, kognicija i bihevioralnih karakteristika kod niskog samopoštovanja i nezdravog srama te visokog samopoštovanja i doživljenog ili zdravog srama. Vrijednosti nastaju socijalizacijom, a samopoštovanje je prediktor prilagodbe, kao i mjera prihvaćenosti. Osim toga, vrijednosti predstavljaju ono što društvo smatra ispravnim, dok sram spada u „moralne emocije“ i stoga zajednički usmjeravaju ponašanje u određenim situacijama. Sva tri konstrukta su bitne komponente samopoimanja; vrijednosti usmjeravaju ponašanje, samopoštovanje je evaluativna komponenta, a sram afekt koji kovarira sa samopoštovanjem i služi za održavanje individualnosti, ali i navodi na konformiranje. S

obzirom da u navedenim konstruktima postoje spolne razlike, potencijalno je korisno i to istražiti.

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je utvrđivanje odnosa između zdravog i nezdravog srama, samopoštovanja i osobnih vrijednosti.

Problemi

- 1) Ispitati samostalni i zajednički doprinos zdravog i nezdravog srama te univerzalnih osobnih vrijednosti objašnjenju globalnog samopoštovanja.
- 2) Ispitati efekte spola na odnos zdravog i nezdravog srama, globalnog samopoštovanja i univerzalnih osobnih vrijednosti.

Hipoteze

- 1) Zdravi sram bit će pozitivan, a nezdravi negativan prediktor globalnog samopoštovanja.
- 2) Univerzalne osobne vrijednosti bit će značajan prediktor globalnog samopoštovanja.
- 3) Odnosi među ispitivanim varijablama bit će jednaki kod muškaraca i žena.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo $N=474$ studenata od prve do šeste godine sa sveučilišta iz Osijeka, Zagreba i Rijeke, od kojih je $n=318$ (67.1%) ženskog spola. Raspon dobi im je od 18 do 44 ($M=22.57$, $SD=2.80$). Sa sveučilišta u Osijeku bilo ih je 225 (47.5%), sa sveučilišta u Zagrebu 195 (41.1%), a sa sveučilišta u Rijeci 54 (11.4%). Njih 43 (9.1%) je na prvoj, 81 (17.1%) na drugoj, 123 (25.9%) na trećoj, 101 (21.3%) na četvrtoj, 120 (25.3%) na petoj te šest (1.3%) na šestoj godini studija. Uzorak je kvotni i stratificiran s obzirom na udio studenata određenih vrsta fakulteta, pri čemu su fakulteti grupirani prema službenoj podjeli znanstvenih i umjetničkih područja na prirodne, tehničke, biotehničke, društvene, humanističke znanosti, medicinu i zdravstvo, umjetničko područje te interdisciplinarna područja znanosti. Veličina uzorka određena je pomoću Raosoftove stranice (Raosoft, 2004), koja nudi mogućnost izračunavanja potrebne veličine uzorka za željenu razinu pouzdanosti ($p=0.95$) i stopu odgovora (50%) s obzirom na veličinu populacije ($N=178\ 676$), a stratumi su izračunati na temelju postotka zastupljenosti studenata u odnosu na ukupnu populaciju studenata. Podaci o ukupnom broju studenata i brojevima studenata pojedinih područja preuzeti su iz Državnog zavoda za statistiku. Prema tome, uzorak je sačinjavalo 27 studenata prirodnih znanosti (Odjel za kemiju, Odjel za matematiku, Odjel za biologiju), 121 student tehničkih znanosti (Elektrotehnički fakultet, Fakultet elektrotehnike i računarstva, Građevinski fakultet, itd.), 24 studenata biotehničkih znanosti (Poljoprivredni fakultet, Prehrambeno-tehnološki fakultet, Šumarski fakultet, itd.), 193 studenta društvenih znanosti (Ekonomski fakultet, Pravni fakultet, Fakultet političkih znanosti, itd.), 32 studenta humanističkih znanosti (jezici i književnost, Filozofija, Povijest), 63 studenta medicine i zdravstva (Medicinski fakultet, Farmaceutsko-biokemijski fakultet), šest studenata umjetničkog područja (Umjetničke akademije) te osam studenata interdisciplinarnih područja znanosti (Geografija, Kroatologija).

Instrumenti

U istraživanju su korištena četiri instrumenta: Coopersmithov upitnik samopoštovanja (CSEI), Skala diferencijalnih emocija (DES-IV), Schwartzov upitnik vrijednosti (SVS) te Ujednačeni inventar poželjnog odgovaranja (UIPO).

Sociodemografskim upitnikom prikupljeni su podaci o spolu (1-, „muški spol“, 2-, „ženski spol“), dobi, fakultetu, godini studija, socioekonomskom statusu (1-, „Značajno iznad prosjeka“, 5-, „Značajno ispod prosjeka“), veličini mjesta u kojem su proveli veći dio života (1-

„Selo“, 2-„Manje mjesto“, 3-„Grad“, 4-„Veliki grad (Osijek, Rijeka, Split)“, 5-„Zagreb“) i važnosti religije (1-„Izrazito važna“, 5-„U potpunosti nevažna“). Na temelju podataka o fakultetu formirana je varijabla znanstveno/umjetničko područje (1-„Umjetničko područje“, 2-„Prirodne znanosti“, 3-„Tehničke znanosti“, 4-„Biotehničke znanosti“, 5-„Biomedicina i zdravstvo“, 6-„Društvene znanosti“, 7-„Humanističke znanosti“, 8-„Interdisciplinarna područja znanosti“).

Coopersmithov upitnik samopoštovanja (CSEI; Coopersmith, 1967, prema Ryden, 1978) sastoji se od 58 tvrdnji (50 mjeri različite aspekte samopoimanja, a osam čini Skalu laži). U ovom istraživanju Skala laži nije korištena. Zadatak sudionika je da za svaku ponuđenu tvrdnju odgovori odnosi li se na njega ili ne (1-„Kao ja“ i 2-„Ne kao ja“). Ukupni rezultat računa se kao zbroj odgovora, pri čemu viši rezultat ukazuje na više samopoštovanje, a mogući raspon bodova je od nula do 50. Čestice 2, 4, 5, 10, 11, 14, 18, 19, 21, 23, 24, 28, 29, 32, 36, 45, 47, 55 i 57 boduju se pozitivno (s jednim bodom) ako je sudionik označio „Kao ja“, dok se ostale čestice boduju pozitivno ako je označen odgovor „Ne kao ja“. Primjer pozitivno formulirane čestice: „Prilično sam siguran/na u sebe.“ Primjer negativno formulirane čestice: „Imam nisko mišljenje o sebi.“ Zbog heterogenosti čestica, faktorske analize dale su vrlo različite podatke o broju i vrsti faktora, čiji se broj kretao od šest do deset. Zbog toga Coopersmith predlaže da se upitnik tretira kao globalna mjera samopoštovanja. Pouzdanost mu se kreće od $\alpha=0.77$ do $\alpha=0.79$ (Ryden, 1978). Ryden (1978) je prepravio Coopersmithovu verziju te omogućio mjerenje samopoštovanja kod odraslih, a dobio je test-retest pouzdanost od 0.78-0.80 u intervalu od šest do 58 tjedana na odraslim sudionicima ženskog spola. Upitnik je primjenjivan na različitim skupinama sudionika, u različitim zemljama i na različitim jezicima.

Skala diferencijalnih emocija (DES-IV; Izard, Libero, Putnam i Haynes, 1993) obuhvaća skale: Interes, Radost, Iznenadenje, Tugu, Ljutnju, Gađenje, Prijezir, Strah, Krivnju, Sram i Hostilnost usmjerenu na sebe. Skale su bazirane na Izardovoj diferencijalnoj teoriji emocija (Izard, 1991, prema Robins, Nofle i Tracy, 2007). Sadržaj čestica DES-IV-a deriviran je iz međukulturalnog istraživanja obilježavanja izražavanja emocija. Više je istraživanja iznjedrilo dokaze za konstruktnu valjanost DES-a, uključujući i nove skale DES-IV-a (Blumberg i Izard, 1985, 1986; Fridlund, Schwartz i Fowler, 1984; Schwartz, 1982).

U ovom istraživanju korištene su subskale Sram kao mjera zdravog te Hostilnost usmjerena na sebe kao mjera nezdravog srama, od kojih svaka skala ima tri čestice. Primjer čestice za Sram: „Osjećam se kao da ljudi uvijek gledaju u mene kada nešto pođe po krivu.“ Primjer čestice za Hostilnost usmjerenu prema sebi: „Osjećam se kao da ne mogu

podnijeti samog/u sebe.“ Skala Srama konceptualno je bliža posramljenosti, dok je skala Hostilnosti usmjerene prema sebi bliža kliničkim koncepcijama srama (Robins, Noftle i Tracy, 2007). Sudionici izvješćuju o učestalosti doživljavanja pojedine emocije na skali od 1 do 5 (1=“rijetko ili nikad“, 2=“gotovo nikad“, 3=“ponekad“, 4=“često“ i 5=“vrlo često“). Pouzdanost subskale Sram u prethodnim istraživanjima iznosi $\alpha=0.60$, a pouzdanost subskale Hostilnost usmjerena prema sebi iznosi $\alpha=0.75$ (Izard, Libero, Putnam i Haynes, 1993).

Schwartzov upitnik vrijednosti (SVS; Schwartz, 1992, 2005a, prema Schwartz, 2012) uključuje dva popisa čestica koje se odnose na vrijednosti. Prvi sadrži 30 čestica koje opisuju potencijalno poželjna konačna stanja u obliku imenice (npr. „Jednakost“ ili „Društvena moć“), a drugi sadrži 26 čestica koje opisuju potencijalne osobine i poželjne načine djelovanja u obliku pridjeva i glagola (npr. „Biti umjeren“ ili „Izabirati vlastite ciljeve“). Čestice su grupirane u deset univerzalnih vrijednosti (samo-usmjerenost, stimulacija, hedonizam, postignuće, moć, sigurnost, konformizam, tradicija, dobrohotnost, univerzalizam). Navedene su vrijednosti grupirane u četiri skupine: samotranscendentalnost (univerzalizam i dobrohotnost), konzervaciju (sigurnost, konformizam i tradicija), samopoboljšanje (moć i postignuće) i otvorenost za promjene (stimulacija, samousmjerenost i hedonizam). Svaka čestica izražava aspekt motivacijskog cilja pojedine vrijednosti. Objašnjavajuće fraze u zagradama iza čestice dodatno pojašnjavaju značenje. Na primjer, «jednakost (jednake mogućnosti za sve)» je čestica koja spada u univerzalizam, a «užitak (gratifikacija želja)» je čestica koja se odnosi na hedonizam.

Sudionici procjenjuju važnost svake čestice «kao vodeći princip u mom životu» na skali od 1 do 9, pri čemu je 7 (od iznimne važnosti), 6 (vrlo važno), 5 i 4 (neoznačeno), 3 (važno), 2 i 1 (neoznačeno), 0 (nije važno) i -1 (protivno mojim vrijednostima). Rezultat za važnost svake vrijednosti je prosječna ocjena dana česticama koje spadaju pod određenu vrijednost. Broj čestica pojedinih vrijednosti je u rasponu od tri (hedonizam) do osam (univerzalizam), što je odraz konceptualne širine vrijednosti. Uključene su samo vrijednosti za koje je demonstrirana ekvivalentnost u značenju kod različitih kultura u analizama multidimenzionalnim skaliranjem (SSA; Schwartz, 1992, 1994, 2005a) i konfirmatornom faktorskom analizom (CFA; Schwartz i Boehnke, 2004) (Schwartz, 2012).

Ujednačeni inventar poželjnog odgovaranja (UIPO; Paulhus, 1988; prema Ciarrochi i Bilich, 2006) sastoji se od 40 čestica podijeljenih u dvije subskale: Samozavaravajuće poboljšanje (20 čestica) i Upravljanje dojmovima (20 čestica). Samozavaravajuće ponašanje podrazumijeva nesvjesnu tendenciju osobe da se vidi u povoljnom svjetlu. Osoba se opisuje iskrivljeno u povoljnom smjeru, uistinu vjerujući u ono što opisuje, a bez svjesne namjere da

se prikaže socijalno poželjnom. Upravljanje dojmovima predstavlja svjesno iskrivljavanje samoprezentacije radi ostavljanja boljeg dojma na druge. Zadatak sudionika je da na svaku česticu odgovore na skali Likertovog tipa od sedam stupnjeva, pri čemu je 1 = „nije istinito“, a 7 = „vrlo istinito“. Daljnji proces bodovanja je dihotoman, odnosno svakom odgovoru označenom brojem šest ili sedam pridaje se jedan bod. Ukupan rezultat je kumulativan, pri čemu je minimalan broj bodova na svakoj subskali nula, a maksimalan 20. Dakle, ukupan rezultat za cijelu skalu može iznositi između nula i 40. Paulhus (1988; prema Ciarrochi i Bilich, 2006) navodi α koeficijent pouzdanosti za subskalu Samozavaravajuće ponašanje od 0.67 do 0.77, a za subskalu Upravljanje dojmovima od 0.77 do 0.85.

Postupak

Istraživanje je provedeno tijekom srpnja i kolovoza 2016. godine. Sudionici su upitnike popunjavali *online*. Prije istraživanja dana im je uputa da se istraživanje bavi nekim aspektima mišljenja, ponašanja i doživljavanja, da je u potpunosti dobrovoljno i anonimno te da mogu odustati u bilo kojem trenutku. Zbog osjetljivosti predmeta istraživanja, sudionicima su dani podaci za kontaktiranje studentskih savjetovališta u mjestima studiranja. Sudionici su selekcionirani kombinacijom metode slučajnog odabira i metode snježne grude. Metoda snježne grude primijenjena je kod kvota „prirodne znanosti“, „biotehničke znanosti“, „humanističke znanosti“ te „umjetničkog područja“ radi kontrole veličine kvote.

Rezultati

Testiranje uvjeta za korištenje parametrijskih postupaka

Prije obrade podataka, provjeren je normalitet distribucija varijabli. Rezultati Kolmogorov-Smirnovljeva testa (K-S) ukazuju na statistički značajnu razliku u odnosu na normalnu distribuciju kod svih varijabli (K-S vrijednosti su .13, $p < .01$ za CSEI, .12, $p < .01$ za Sram, .21, $p < .01$ za Hostilnost usmjerenu prema sebi, .07, $p < .01$ za Samotranscendentalnost, .04, $p < .05$ za Konzervaciju, .06, $p < .01$ za Samopoboljšanje, .09, $p < .01$ za Otvorenost za promjene te .07, $p < .01$ za UIPO). Indeksi asimetrije ukazuju na postojanje negativne asimetrije kod distribucije rezultata CSEI ($\gamma = -0.87$), Samotranscendentalnosti ($\gamma = -0.83$), Konzervacije ($\gamma = 0.46$), Samopoboljšanja ($\gamma = -0.55$) i Otvorenosti za promjene ($\gamma = -1.01$) te pozitivne asimetrije kod Srama ($\gamma = 0.51$) i Hostilnosti usmjerene prema sebi ($\gamma = 1.52$) te UIPO-a ($\gamma = 0.42$). Indeksi kurtotičnosti ukazuju na odstupanje od normaliteta jer su različiti od nule (Field, 2009) kod svih varijabli: CSEI ($\kappa = 1.31$), Sram ($\kappa = -0.64$), Hostilnost usmjerena prema sebi ($\kappa = 8.77$), Samotranscendentalnost ($\kappa = 3.44$), Konzervacija ($\kappa = 0.17$), Samopoboljšanje ($\kappa = 3.28$), Otvorenost za promjene ($\kappa = 4.96$), UIPO ($\kappa = 1.52$). Kline (2005) navodi da se distribucija može smatrati normalnom ukoliko je apsolutna vrijednost asimetričnosti manja od 3, a apsolutna vrijednost kurtotičnosti manja od 10. Provjerom indeksa asimetričnosti i kurtotičnosti te histograma i *Q-Q* dijagrama, utvrđeno je da je opravdano korištenje parametrijskih postupaka. Osim toga, smatra se kako je moguće koristiti parametrijsku statistiku, ukoliko su distribucije relativno pravilne (nisu bimodalne ili u obliku slova U) te ako su uzorci dovoljno veliki i slične veličine (Petz, 1997).

Nadalje, rezultat na Bartlettovom testu sferičnosti ($\chi^2 = 794.19$, $ss = 10$, $p < 0.01$) potvrđuje homoscedastitet. Prema tome, ovaj preduvjet za korištenje parametrijskih postupaka također je zadovoljen.

Daljnjom analizom utvrđeno je da ne postoji multikolinearnost, odnosno tolerancija iznosi .71 i faktor inflacije varijance 1.40 za Sram, .73 i 1.38 za Hostilnost usmjerenu prema sebi, .34 i 2.94 za Samotranscendentalnost, .41 i 2.46 za Konzervaciju, .41 i 2.45 za Samopoboljšanje, .35 i 2.89 za Otvorenost za promjene te .89 i 1.12 za UIPO. Prema tome je i ovaj uvjet zadovoljen.

Deskriptivna analiza

U Tablici 1 prikazani su deskriptivni podaci svih sudionika te sudionika muškog i ženskog spola zasebno.

Tablica 1. Aritmetičke sredine, standardne devijacije na svim varijablama za cijeli uzorak i sudionike muškog i ženskog spola zasebno te teorijski i dobiveni raspon rezultata

Varijabla	Ukupno		Muški spol		Ženski spol		TR	PR
	M	SD	M	SD	M	SD		
Coopersmithov upitnik samopoštovanja	35.93	8.38	36.23	8.37	35.78	8.39	0-50	9-49
Zdravi sram	7.72	2.76	7.19	2.53	7.98	2.84	3-15	3-15
Nezdravi sram	5.20	2.72	5.37	2.92	5.12	2.62	3-15	3-15
Samotranscendentalnost	5.26	1.15	5.00	1.27	5.38	1.07	(-)13+91	0-7
Konzervacija	4.54	1.22	4.39	1.27	4.62	1.18	(-)14-98	0-7
Samopoboljšanje	3.96	1.33	4.07	1.41	3.90	1.29	(-)9-63	(-)1-7
Otvorenost za promjene	5.17	1.23	5.03	1.32	5.24	1.18	(-)8-56	0-7
Ujednačeni inventar poželjnog odgovaranja	12.68	5.97	12.10	5.89	12.96	6.00	0-40	0-34

Napomena. TR = teorijski raspon, PR= postignuti raspon

Koeficijenti unutarnje konzistencije iznose $\alpha=.89$ za CSEI, $\alpha=.74$ za Sram, $\alpha=.86$ za Hostilnost usmjerenu prema sebi, $\alpha=.90$ za Samotranscendentalnost, $\alpha=.86$ za Konzervaciju, $\alpha=.83$ za Samopoboljšanje, $\alpha=.85$ za Otvorenost za promjene te $\alpha=.81$ za UIPO. Kline (1999; prema Field, 2009) navodi kako se zbog raznolikosti konstrukata u psihologiji mogu očekivati koeficijenti unutarnje konzistencije i niži od .70 i stoga se dobiveni koeficijenti pouzdanosti mogu smatrati visoko zadovoljavajućima.

Odnosi među ispitivanim varijablama

Prije provedbe hijerarhijske regresijske analize, izračunate su parcijalne korelacije ispitivanih varijabli, uključujući i demografskih obilježja poput spola. Zbog prirode konstrukata ispitivanih u ovom istraživanju kao kontrolna varijabla korišten je UIPO.

Tablica 2. Parcijalne korelacije ispitivanih varijabli

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Coopersmithov upitnik samopoštovanja	-	-.55***	-.65***	.00	.07	.14**	.13**	-.05
2. Sram		-	.47***	.14**	.09	-.04	-.01	.16**
3. Hostilnost usmjerena prema sebi			-	.05	.01	-.08	-.07	-.03
4. Samotranscendentalnost				-	.68***	.28***	.59***	.15**
5. Konzervacija					-	.46***	.39***	.09
6. Samopoboljšanje						-	.60***	-.06
7. Otvorenost za promjene							-	.08
8. Spol								-

Napomena. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Kao što se može vidjeti u Tablici 2, rezultati ukazuju na postojanje umjerene i negativne statistički značajne povezanosti rezultata na Coopersmithovom upitniku samopoštovanja sa Sramom i s Hostilnošću usmjerenom prema sebi te značajne niske povezanosti sa Samopoboljšanjem i Otvorenosti za promjene. Dakle, osobe koje su postizale više rezultate na skali samopoštovanja ujedno su, u prosjeku, izvještavale o nižim razinama srama i hostilnosti usmjerene prema sebi. Osim toga, osobe višeg samopoštovanja su izvještavale o većoj zastupljenosti vrijednosti iz supergrupacija Samopoboljšanje i Otvorenost za promjene. Suprotno očekivanjima, sram je umjereno povezan s Hostilnošću usmjerenom prema sebi, pri čemu su osobe koje su izvještavale o višim razinama srama također izvještavale i o višim razinama nezdravog srama. Također se pokazalo da su sve četiri supergrupacije osobnih vrijednosti umjereno povezane. Spol je značajno, iako neznatno povezan sa Sramom i Samotranscendentalnošću, što sugerira da su žene izvještavale o višim razinama srama i zastupljenosti vrijednosti iz supergrupacije Samotranscendentalnost.

S obzirom na rezultate korelacijske analize, kako bi se provjerile postavljene hipoteze, u daljnju obradu uvrštene su varijable CSEI, subskale Sram i Hostilnost usmjerena prema sebi, supergrupacije Samopoboljšanje i Otvorenost za promjene te UIPO kao kontrolna varijabla.

Doprinos zdravog i nezdravog srama te osobnih vrijednosti objašnjenju samopoštovanja

Tablica 3. Rezultati hijerarhijske regresijske analize svih varijabli u pojedinom koraku sa samopoštovanjem kao kriterijskom varijablom

Model	β	R	R ²	ΔR^2	F
1. Korak					
Spol	-.07				
Dob	.05				
Područje	.06				
SES	-.09*	.31	.09	.09	6.95***
Veličina mjesta	.04				
Važnost religije	.00				
UIPO	.27***				
2. Korak					
Spol	-.09*				
Dob	.06				
Područje	.09*				
SES	-.09*	.69	.49	.39	54.27***
Veličina mjesta	.04				
Važnost religije	-.03				
UIPO	.12**				
Hostilnost usmjerena prema sebi	-.65***				
3. Korak					
Spol	-.04				
Dob	.01				
Područje	.09**				
SES	-.06	.74	.55	.06	61.93***
Veličina mjesta	.02				
Važnost religije	-.04				
UIPO	.07*				
Hostilnost usmjerena prema sebi	-.50***				
Sram	-.31***				
4. Korak					
Spol	-.05				
Dob	.01				
Područje	.09*				
SES	-.05				
Veličina mjesta	.02	.75	.56	.01	52.05***
Važnost religije	-.05				
UIPO	.07*				
Hostilnost usmjerena prema sebi	-.49***				
Sram	-.31***				
Samopoboljšanje	.02				
Otvorenost za promjene	.08				
Napomena. * p<.05, ** p<.01, *** p<.001					

Kako bi se ispitaio doprinos zdravog i nezdravog srama te osobnih vrijednosti objašnjenju samopoštovanja, provedena je hijerarhijska regresijska analiza. Kao kriterijska varijabla korišteno je samopoštovanje. U prvom koraku analize uvrštene su demografske varijable: spol (1-„muški spol“, 2-„ženski spol“), dob, područje (umjetničko/znanstveno), socioekonomski status, veličina mjesta, važnost religije te socijalna poželjnost. Redoslijed prediktora određen je prema veličini korelacije s kriterijskom varijablom. Stoga je Hostilnost usmjerena prema sebi uvrštena u drugi korak, Sram u treći korak, a varijable Samopoboljšanje i Otvorenost za promjene u četvrti korak.

Kao što se može vidjeti u Tablici 3, demografske varijable i mjera socijalne poželjnosti objašnjavaju 9.5% varijance kriterija. Od pojedinačnih varijabli u prvom koraku najjačim prediktorom pokazala se socijalna poželjnost. Drugim riječima, osobe koje su sklonije davati socijalno poželjne odgovore, vjerojatnije će svoje samopoštovanje procjenjivati višim. Uvođenjem varijable Hostilnosti usmjerene prema sebi, koja je snažan negativan prediktor objašnjeno je dodatnih 39.1% varijance, a navedena je promjena statistički značajna. Uvrštavanjem varijable Sram, koja je također negativan prediktor kriterija, objašnjeno je dodatnih 6.2% varijance. Međutim, postoji parcijalni medijacijski odnos između Srama i Hostilnosti usmjerene prema sebi, kojoj se u ovom koraku smanjila prediktivna snaga.

U posljednjem koraku objašnjeno je dodatnih 0.8% varijance, pri čemu se pokazalo da Samopoboljšanje i Otvorenost za promjene nisu značajni prediktori samopoštovanja (pogledati Tablicu 3). Ovi rezultati suprotni su rezultatima korelacijske analize, što ukazuje na eventualno postojanje medijacije.

Medijacija je ispitana u četiri koraka (Baron i Kenny, 1986). Prvo treba provjeriti je li prediktorska varijabla povezana s kriterijskom. Zatim treba utvrditi povezanost prediktorske varijable s medijatorom te iza toga provjeriti povezanost medijatora s kriterijskom varijablom. Naposljetku se uvrštava prediktorsku i medijatorsku varijablu u model, u kojem zbog medijatora prediktor prestaje biti značajan.

Budući da su u zadnjem koraku uključene dvije supergrupacije, najprije su ispitani njihovi samostalni doprinosi, odnosno eventualni medijacijski efekt svake od njih. Konkretno, kada se u model uvrsti samo Samopoboljšanje, ali ne i Otvorenost za promjene, ono postaje značajnim prediktorom ($\beta=.07$, $p<.05$). Slično tome, kada se postupak ponovi za Otvorenost za promjene, dobiju se slični rezultati ($\beta=.09$, $p<.01$). Međutim, kada se obje varijable uključe istovremeno, i jedna i druga varijabla prestaju biti značajnim prediktorima, bez obzira na redoslijed uključivanja u regresijski model. Drugim riječima, čini se da je jedna supergrupacija vrijednosti medijator odnosa druge supergrupacije i kriterija. No, također treba

napomenuti da je korelacija između dviju supergrupacija visoka ($r=.60$) te su dobiveni rezultati vjerojatno posljedica multikolinearnosti. S obzirom na navedeno, dvije supergrupacije ne mogu biti istovremeno uključene u model zbog multikolinearnosti te svaka supergrupacija treba biti uključena u četvrti korak kao samostalni prediktor.

Preporučeno je računati statističku snagu (Cohen, 1992) i u tu svrhu korišten je Cohenov f^2 , koji je izračunat pomoću programa koji uzima u obzir broj nezavisnih varijabli, veličinu uzorka, razinu značajnosti te koeficijent determinacije i iznosi $f^2=1.0$ (Soper, 2016).

Rasprava

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi odnos između zdravog i nezdravog srama, samopoštovanja i osobnih vrijednosti. Prva hipoteza glasila je da će zdravi sram biti pozitivan, a nezdravi negativan prediktor samopoštovanja. Druga hipoteza glasila je da će univerzalne osobne vrijednosti biti značajan prediktor samopoštovanja. Treća hipoteza glasila je da će odnosi među ispitivanim varijablama biti jednaki kod muškaraca i žena.

Prva je hipoteza djelomično potvrđena, odnosno pokazalo se da je nezdravi sram negativan prediktor samopoštovanja. S obzirom da je sram emocija koja regulira samopoštovanje, odnosno da često doživljavanje srama može sniziti samopoštovanje (Tangney i Dearing, 2002) te da sram povećava razinu samokritičnosti i osjećaja nemoći, a fokusiranost na sebe navodi pojedinca na svjesnost o unutarnjim diskrepancama, što uzrokuje redukciju samopoštovanja (Izard 1977/2013), za očekivati je da će oba oblika srama biti prediktori samopoštovanja. To se pogotovo odnosi na internalizirani ili nezdravi sram, koji narušava socijalne odnose ili barem socijalne interakcije (Bradshaw, 2005). Rezultat toga je smanjena percipirana socijalna potpora, koja je snažno povezana sa samopoštovanjem (Goodwin, Costa i Adonu, 2004, prema Marshall, Parker, Ciarrochi i Heaven, 2014), a to se može povezati i s teorijom sociometra, koja ima empirijsku potvrdu (Denissen i suradnici, 2008; Leary i suradnici, 1995, Leary i suradnici, 1998, prema Marshall i suradnici, 2014). Točnije, zbog narušavanja postojećih socijalnih odnosa te narušavanja socijalne interakcije, što bi smanjilo mogućnost stvaranja novih odnosa, smanjila bi se percipirana socijalna potpora, a to bi dovelo do smanjenja samopoštovanja. Nezdravi sram također uključuje internaliziranu kritiku i usmjerenost na vlastite manjkavosti te pasivno ponašanje, kronično blago depresivno raspoloženje, bijes, razne oblike ovisnosti, grandioznost, aroganciju, preveliku usmjerenost na druge, bespomoćnost u vezi mijenjanja sebe, težnju za moći i kontrolom nad drugima, kritiziranje i okrivljavanje drugih (Bradshaw, 2005), a sve navedeno je posredno ili neposredno povezano s niskim samopoštovanjem i potencira ga i sukladno je s dobivenim rezultatima u prijašnjim istraživanjima (Branden, 1995).

S obzirom da zdravi sram po svojim funkcijama olakšava funkcioniranje u skupini i formiranje socijalne mreže te posljedično socijalne potpore, očekivalo se da će imati zaštitnu funkciju za samopoštovanje. Naime, zdravi sram potiče pojedinca na skrivanje loših aspekata pojma o sebi (Izard, 1977/2013), smanjuje socijalni konflikt (Gilbert, 2000; Keltner, 1995; MacLean, 1990, prema Kemeny, Gruenewald i Dickerson, 2005) te potiče moralno ponašanje (Tangney i Dearing, 2002). Međutim, suprotno očekivanjima, i zdravi sram se pokazao negativnim prediktorom samopoštovanja. Osim toga, nakon uključivanja upitnika kojim se

mjeri zdravi sram, veličina beta pondera nezdravog srama smanjila se, što ukazuje na parcijalni medijacijski odnos. Konkretno, rezultati sugeriraju da je zdravi sram medijator odnosa nezdravog srama i samopoštovanja. Postoji više objašnjenja za ovakav rezultat. Moguće je da u mjernom instrumentu ne postoji dovoljno precizna sadržajna razdvojenost između mjera zdravog i nezdravog srama. Ipak je jačina povezanosti između njih ($r=0.502$, $p<0.01$) stvarna ili značajna (Petz, 1997). Ukoliko bi se, nakon empirijskih provjera, utvrdilo ključne razlike, bilo bi moguće učinkovito mjeriti oba konstrukta i s ovako malim brojem čestica uz veću diskriminativnu valjanost. Postoji i mogućnost da se u realnosti ne radi o dva zasebna konstrukta, već o jednom, koji bi bio kombinacija trenutnih koncepata zdravog i nezdravog srama, dok bi konstrukt koji se trenutno smatra posramljenošću, a u literaturi nije dovoljno diferenciran od srama, prema svojim funkcijama i posljedicama, mogao zauzeti mjesto srama. Naravno, moguće je i da su konstrukti razdvojeni, ali povezani jer se radi o zdravoj i patološkoj inačici iste emocije, odnosno postoji biološka osnova na temelju koje je logično pretpostaviti povezanost. Ukoliko se ne radi o odvojenim konstruktima, to bi objasnilo činjenicu da su i jedan i drugi negativni prediktori samopoštovanja. Ipak, ako se pretpostavi da se radi o dva odvojena konstrukta, moguće je i da je učestalo doživljavanje zdravog srama u negativnom odnosu sa samopoštovanjem, što dovodi u pitanje naziv koncepta ili barem stvara potrebu za definiranjem do koje je mjere doživljavanje srama zdravo ili adaptivno. S obzirom da zdravi sram služi reduciranju socijalnog konflikta, njegovo učestalo doživljavanje bi se moglo povezati s vanjskim lokusom kontrole, za kojeg se pokazalo da je povezan s konformiranjem i većom podložnošću socijalnom utjecaju (Avtgis, 1998). Vanjski lokus kontrole povezan je s niskim, za razliku od internalnog, koji je povezan s visokim samopoštovanjem (Judge, Erez i Bono, 2002; Wallace, Christopher, Zeigler-Hill i Green, 2012; Simpson, Hillman, Crawford i Overton, 2010). Možda i zdravi oblik srama postaje nezdrav ako je previše učestao. Međutim, tada se postavlja pitanje kada postaje previše učestao. Moguće je i da u ovom pretpostavljenom slučaju nije najbitnije usredotočiti se na sam koncept zdravog srama, već osobinu ličnosti sklonost sramu.

Što se tiče druge hipoteze, rezultati su bili djelomično u skladu s njom. Rezultati su ukazali na postojanje mogućnosti predviđanja samopoštovanja na temelju osobnih vrijednosti. Međutim, to je slučaj samo kada se uvrsti jednu od supergrupacija Samopoboljšanje ili Otvorenost za promjene u model. Naime, pokazalo se da su supergrupacije vrijednosti međusobno značajno povezane (Petz, 1997; pogledati Tablicu 2) i stoga nije nužno, čak je i suvišno, uvrstiti obje supergrupacije u prediktivni model. Moguće je da, budući da vrijednosti pridonose samopoštovanju ovisno o tome koliko se pojedinac ponaša u skladu s njima,

ukoliko se promatra odnos većeg broja vrijednosti sa samopoštovanjem, spektar ponašanja povezan s njima postaje preširok i stoga nije moguće predviđati samopoštovanje na temelju većeg broja vrijednosti. Možda bi podaci čak bili valjaniji da je uvršteno specifično, a ne globalno samopoštovanje. Nadalje, još jedan od mogućih razloga dobivenih rezultata je da vrijednosti daju motivaciju ponašanju i služe kao standard za evaluaciju djelovanja, ljudi i događaja (Schwartz, 2012) te ponašanje u skladu s vlastitim vrijednostima, što se naziva integritet, povećava razinu samopoštovanja (Branden, 1995), ali treba uzeti u obzir da samopoštovanje ima više izvora. Uz integritet, ono je i rezultat prihvaćenosti od strane drugih (Leary, Haupt, Strausser i Chokel, 1998; Leary, Tambor, Terdal i Downs, 1995, prema Zeigler-Hill, 2013) te uspješnosti u postizanju osobno važnih ciljeva (Epstein, 1979; Jackson, 1984; Mruk, 1983, prema Mruk, 2006). Moguće je da su prihvaćenost i uspjeh u postizanju osobno važnih ciljeva bolji prediktor samopoštovanja jer je funkcija usvajanja vrijednosti ionako socijalizacijska i služi postizanju prihvaćenosti, a moguće je i da bi neki drugi prediktori samopoštovanja bili relevantniji. Osim toga, s obzirom na to da usmjeravanjem ponašanja utječu na donošenje odluka, moguće je da na samopoštovanje veći utjecaj ima uspješnost u pridržavanju osobnih vrijednosti, neovisno o tome o koje su vrijednosti u pitanju. Nadalje, budući da se pokazalo da se vrijednosti usvajaju socijalizacijom (Schwartz, 2012), počevši od ranog djetinjstva, ljudi internaliziraju ideje o dobrom i lošem od svojih roditelja, vršnjaka i šireg društva. Pojedinač se osjeća vrijednim kada se pridržava onog što je internalizirao kao dobro – personaliziranu verziju kulturalnog svjetonazora (Greenberg i Arndt, 2012, prema Becker i suradnici, 2014). Prema tome, osnova samopoštovanja trebala bi varirati kao indirektna funkcija normativnih vrijednosnih prioriteta, ali najprije kao funkcija osobnih vrijednosnih prioriteta. Ipak, teorija sociometra (Leary, 2005) pretpostavlja da su procesi samoevaluacije odraz ljudske potrebe za pripadanjem. Ljudi povećavaju svoju socijalnu vrijednost i prihvaćenost, a samopoštovanje je poedinčeva implicitna procjena koliko je uspješan u tome – prati vlastitu odnosnu vrijednost u očima drugih. Leary također sugerira da kriteriji za odnosnu vrijednost, i stoga osnova na kojoj ljudi uspostavljaju samopoštovanje, varira među kulturama. Nadalje, u jednom se istraživanju pokazalo da normativni vrijednosni prioriteti moderiraju važnost različitih osnova za samopoštovanje i da su oni neovisni o poedinčevom odobravanju tih vrijednosti (Becker i suradnici, 2014). Prema tome, ovaj podatak također ide u prilog pretpostavci da drugi faktori imaju veću važnost u određivanju samopoštovanja od osobnih vrijednosti, od kojih je najlogičnije pretpostaviti da je to prihvaćenost koja je rezultat pridržavanja vrijednosti usvojenih socijalizacijom, što je u skladu s teorijom sociometra. U svom istraživanju na srednjoškolicima, Stein (1971) je dobila

rezultate koji ukazuju na nepovezanost samopoštovanja i osobnih vrijednosti, s iznimkom postojanja povezanosti između vrijednosti Postignuće i samopoštovanja kod maturanata. Međutim, nalaz ovog istraživanja razlikuje se od nalaza nekih prijašnjih istraživanja. Lönnqvist i suradnici (2009) su istraživali povezanost samopoštovanja i osobnih vrijednosti na 14 uzoraka (N=3612) srednjoškolaca, studenata diplomskih studija i odraslih iz Finske, Rusije, Švicarske, Italije i Estonije. Dobili su podatak da su supergrupacije Samopoboljšanje i Otvorenost za promjene pozitivno povezane sa samopoštovanjem, a da su Konzervacija i Samotranscendentalnost negativno povezane sa samopoštovanjem. Postojale su i određene razine u važnosti pojedinih vrijednosti među navedenim skupinama. Pokazalo se da su pojedine vrijednosti zastupljenije kod pojedinaca u kulturama u kojima su važnije, što je interpretirano kao pokazatelj da postizanje kulturalno važnih ciljeva može povećati samopoštovanje, ali da bi više samopoštovanje bilo nužno za djelovanje u smjeru manje socijalno poželjnih ciljeva. Provjera osnovnih postavki Schwartzove teorije univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti u Hrvatskoj 2001. godine (Ferić, 2002, prema Ferić, 2009), provedena s ciljem utvrđivanja odgovaraju li oni teorijski pretpostavljenim univerzalnim odnosima, dovela je do zaključka da je struktura u skladu s podacima dobivenima prijašnjim primjenama Schwartzovog upitnika (Feather, 1994b; Oishi i suradnici, 1998, prema Ferić, 2009). Međutim, ne postoji dovoljan broj prijašnjih istraživanja s čijim bi se rezultatima ovaj nalaz mogao usporediti.

Treća hipoteza je djelomično potvrđena, odnosno razlika između muškaraca i žena je utvrđena kod doživljavanja zdravog srama, tj. žene češće doživljavaju zdravi sram od muškaraca i kod njih je zastupljenija supergrupacija Samotranscendentalnost (pogledati Tablicu 1.). Nalaz da žene češće doživljavaju neugodne emocije, uključujući i zdravi sram, u skladu je s literaturom (Else-Quest i suradnici, 2012). Međutim, nepostojanje spolnih razlika u doživljavanju nezdravog srama ukazuje na potencijalne razlike između zdravog i nezdravog srama koje bi se moglo dublje istražiti. S obzirom na činjenicu da ne postoje istraživanja koja su se bavila navedenom razlikom, teško je objasniti ovaj rezultat, ali moguće je dati određene pretpostavke. Moguće je da bi se na nezdravi sram, tj. pojavu koja je u ovom i nekim prijašnjim radovima definirana kao nezdravi sram, moglo gledati kao na nešto kompleksnije od emocije. Utjecaj nezdravog srama je pervazivan i dugotrajan, uz neugodan afekt obuhvaća iskrivljenu kogniciju i mijenja ponašanje. Stoga bi ga se moglo promatrati i kao stanje (Bradshaw, 2005), možda čak i simptom. Slično kao što anksioznost, kada je patološka, sprječava ili ograničava razvojno primjereno adaptivno ponašanje (Pine i Klein, 2001), tako sram, kada postaje patološki, dovodi do stanja koje je u literaturi opisano kao nezdravi sram.

S druge strane, moguće je i da postoje spolne razlike u doživljavanju nezdravog srama, ali ne u učestalosti, nego u njegovoj manifestaciji na kognitivnom i bihevioralnom planu, što izlazi iz dometa ovog istraživanja i potiče na nova istraživanja.

Što se tiče razlike u supergrupaciji Samotranscendentalnosti s obzirom na spol, to se može objasniti time da Samotranscendentalnost uključuje vrijednosti Dobrohotnost, koji se odnosi na očuvanje i podizanje dobrobiti onih s kojima je pojedinac u čestom osobnom kontaktu te Univerzalizam, koji se odnosi na razumijevanje, poštivanje, toleranciju i zaštitu dobrobiti svih ljudi i prirode. Ovaj je nalaz također u skladu s rezultatima prijašnjih istraživanja. Naime, ženski spol preferira poslove koji su orijentirani prema društvu ili drugima i omogućavaju im pomaganja i brigu o drugima (Jozefowicz i suradnici, 1993; Jones, Howe i Rua, 2000, prema Berring, Kumari i Ahuja, 2015).

Prednosti i ograničenja

Ovo istraživanje ima određene metodološke prednosti i ograničenja koje treba uzeti u obzir. Za početak, uzorak je velik (N=474) i reprezentativan s obzirom na omjer spolova te znanstvenih i umjetničkih smjerova u studentskoj populaciji. Nadalje, prikupljanje podataka bilo je online i tako su izbjegnute moguće pogreške u unosu podataka ili preskakanje pitanja kod sudionika (Evans i Mathur, 2004), kao i moguća pristranost istraživača (De Beuckelaer i Lievens, 2009), a bio je i veći doseg, tj. moglo se doći do sudionika iz različitih dijelova države (Evans i Mathur, 2005). Također se moglo pratiti odaziv i djelovati ukoliko je niži od očekivanog (Bethlehem i Biffignandi, 2011). Nadalje, korišteni instrumenti imaju visoku razinu pouzdanosti ($\alpha > 0.70$) u prijašnjim istraživanjima i u ovom. Zatim, obrada rezultata je parametrijska i istraživanje ima veliku statističku snagu (Cohenov $f^2 = 1.00$). Naposljetku, vrlo mali broj istraživanja se bavio ispitivanjem odnosa među odabranim konstruktima.

Unatoč doprinosu ovog istraživanja, postoji i nekoliko ograničenja. Rezultate se ne može generalizirati na starije dobne skupine zbog utjecaja kohorte, kao i na više obrazovane. Postoje razlike s obzirom na dob i stupanj obrazovanja, odnosno, kod mlađeg dijela populacije zastupljenije su vrijednosti poput hedonizma, stimulacije, samousmjerenosti i univerzalizma, a vrijednosti poput sigurnosti, tradicije i konformizma su slabije zastupljene, dok je kod osoba srednje i starije dobi obrnut slučaj. Kod sudionika višeg obrazovanja manje su zastupljene vrijednosti poput konformizma, tradicije i sigurnosti, a više zastupljene vrijednosti poput postignuća i univerzalizma. (Schwartz, 2012). Navedene karakteristike uzorka možda su objašnjenje povezanosti supergrupacija Samopoboljšanja (moć i postignuće) i Otvorenosti za promjene (stimulacija i samousmjerenost) i nepovezanosti Samotranscendentalnosti (univerzalizam i dobrohotnost) i Konzervacije (sigurnost,

konformizam i tradicija) sa samopoštovanjem. Prema tome, rezultati se mogu generalizirati na studentsku populaciju, iako bi to bilo pouzdanije nakon dodatnih istraživanja koja bi potvrdila dobivene podatke.

Praktične implikacije i smjernice za buduća istraživanja

Istraživanje je ukazalo na važnost nezdravog srama u određenju razine samopoštovanja. Ukoliko bi ovakav odnos bio potvrđen, trebalo bi više pažnje posvetiti faktorima koji pridonose razvoju nezdravog srama te tretmanu i prevenciji. Bradshaw (2005) je opisao razvoj nezdravog srama. Navodi da se razvija u važnim bliskim odnosima tijekom djetinjstva. Ako su skrbnici imali iskustva koja su ih predisponirala čestom doživljavanju nezdravog srama, oni će imati tendenciju ponašati se na način da kod svog djeteta stvore istu predispoziciju. Kao prvo, zadatak skrbnika je biti model svom djetetu, odnosno trebaju ga naučiti kako zauzeti maskulinu ili femininu ulogu, kako ostvariti bliski odnos s drugom osobom, kako prihvatiti i izraziti emocije, kako se zauzimati za sebe na pošten način, kako održavati fizičke, emocionalne i intelektualne granice, kako komunicirati, kako se nositi sa životnim problemima, kako biti samodiscipliniran te kako voljeti sebe i druge. Međutim, roditelji skloni čestom doživljavanju nezdravog srama to ne mogu jer ih je ta sklonost spriječila u razvoju navedenih vještina kod njih samih. Kao drugo, djeci su potrebni vrijeme i pažnja njihovih roditelja, odnosno trebaju roditelja koji bi udovoljavao njihovim potrebama. Ipak, roditelji s nezdravim sramom to ne rade na adekvatan način jer su njihove potrebe u djetinjstvu bile zanemarene i stoga to kompenziraju ostatak života pretjeranom usmjerenošću na sebe i traže da ostali ukućani sudjeluju u toj kompenzaciji udovoljavajući njihovim potrebama, što zahvaća i njihovu djecu. Takvi roditelji oblikuju disfunkcionalne obitelji, koje se temelje na kontroli jednog člana nad drugim članovima obitelji, traženju savršenstva od ostalih članova te posramljivanju ukoliko dođe do pogreške, okrivljavanju, nedozvoljavanju individualne percepcije, interpretacije, promišljanja, osjećanja ili izražavanja osjećaja i mogućnosti izbora i stvaranja ozračja nepovjerenja unutar obitelji. Dijete takav odnos prema njemu i zanemarivanje njegovih potreba doživljava kao traumu. Miller (1979, prema Bradshaw, 2005) kao primjer navodi roditelje koji potiskuju djetetovu vitalnost i spontanost metodama poput fizičkog zlostavljanja, laganja, dvoličnosti, manipulacije putem zastrašivanja, povlačenja ljubavi, izoliranja od drugih i prisile. Takva okolina razvija nezdravi, internalizirani sram kod pojedinca. Zdravi osjećaj srama postaje izgubljen ili oslabljen te pojedinac počinje živjeti misleći da je «defektan» kao ljudsko biće. Ta se internalizacija odvija putem identifikacije s roditeljima s nezdravim sramom, putem traumatskog doživljavanja odnosa u kojem se sram povezao s i inhibira sve pojedinčeve emocije, potrebe i

nagone, i putem međusobne povezanosti i magnifikacije vizualnih sjećanja te auditornih i kinestetičkih utisnuća, odnosno internaliziraju se slike posramljujuće osobe, mjesta ili samog iskustva, nečije riječi, a broj znakova za dosjećanje ostaje velik i navodi osobu na često ponovno proživljavanje nezdravog srama. Kada jednom bude internaliziran, sram može biti aktiviran bez vanjskih podražaja i postaje stanje bivanja.

Ovo ne znači da svi pojedinci koji imaju određene količine nezdravog srama potječu iz disfunkcionalnih obitelji, kao što je gore opisano. Količina nezdravog srama varira od pojedinca do pojedinca ovisno o iskustvu i genetskim predispozicijama. Tako neki pojedinci mogu imati prisutne niske razine nezdravog srama jer su im razvojna iskustva sadržavala neke elemente disfunkcionalne okoline. Međutim, prisutnost nezdravog srama u populaciji moguće je smanjiti. Rješenje bi bili edukativni i preventivni programi usmjereni na prepoznavanje i nošenje s nezdravim sramom, kao i na roditeljske vještine i ostvarivanje funkcionalnog obiteljskog ozračja. Tako bi vjerojatno bilo manje negativnih pojava kojima su nisko samopoštovanje i nezdravi sram prediktori.

U budućim istraživanjima moglo bi se dublje proučiti odnos između zdravog i nezdravog srama te jasnije definirati njihovu razliku, što je vjerojatno najistaknutije pitanje u tom području. Mali je broj istraživanja koja se bave tematikom nezdravog srama, a od postojećih istraživanja, većinom ispituju odnos srama s nekim konstruktima, ali ne razgraničavaju radi li se o zdravoj ili nezdravoj varijanti. Kada bi se navedeni konstrukti preciznije definirali i kada bi se prikupilo više empirijskih podataka o njima, moglo bi se i kvalitetnije ispitati njihov odnos sa samopoštovanjem i osobnim vrijednostima. Osim toga, rezultati ovog istraživanja upućuju i na potrebu za dubljim istraživanjem odnosa samopoštovanja i osobnih vrijednosti. S obzirom na rezultate ovog istraživanja, dublja istraživanja odnosa nezdravog srama sa samopoštovanjem i samopoimanjem općenito, vjerojatno bi dovela do korisnih saznanja. Nadalje, korisno bi bilo i proučiti odnos navedenih varijabli sa specifičnim samopoštovanjem. Osim toga, pokazalo se da postoje spolne razlike u učestalosti doživljavanja zdravog srama, što bi također trebalo dublje istražiti. S obzirom na činjenicu da je nezdravi sram snažan prediktor samopoštovanja ($\beta=-0.494$), moglo bi se doći do korisnih saznanja i proučavanjem njegovog odnosa s ishodima i konstruktima koji su povezani sa samopoštovanjem, poput velikog depresivnog poremećaja, anksioznih poremećaja, ovisnosti o duhanu, kriminalnih uvjerenja, odustajanja od školovanja te problema s novcem i poslom (Trzesniewski i suradnici, 2006), različitih oblika fizičkog zdravlja. (Mann, Hosman, Schaalma i de Vries, 2004; Stinson i suradnici, 2008; Trzesniewski i suradnici, 2006,

prema Zeigler-Hill, 2013), funkcioniranja u interpersonalnim odnosima i akademskog postignuća (Branden, 1995) ili narcizma (Meyers i suradnici, 2012).

Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi odnos između zdravog i nezdravog srama, samopoštovanja i osobnih vrijednosti. Statističkom analizom dobiveni su podaci prema kojima su zdravi i nezdravi sram snažni prediktori razine samopoštovanja, dok su se od osobnih vrijednosti supergrupacije Samopoboljšanje i Otvorenost za promjene pokazali slabijim prediktorima. Također je utvrđeno da ne postoji efekt spola na odnos varijabli, odnosno pronađene spolne razlike u Zdravom sramu i supergrupaciji Samotranscendentalnost nisu relevantne za prediktivni model. Rezultati ovog istraživanja potiču brojna pitanja, a posebice ukazuju na važan doprinos srama, posebice nezdravog samopoštovanju te upućuju na daljnja istraživanja u tom smjeru.

Literatura

- Avtgis, T. A. (1998). Locus of control and persuasion, social influence, and conformity: A meta-analytic review. *Psychological Reports*, 83(3), 899-903.
- Baron, R. M. i Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173.
- Becker, M., Vignoles, V. L., Owe, E., Easterbrook, M. J., Brown, R., Smith, P. B., ... i Aldhafri, S. (2014). Cultural bases for self-evaluation seeing oneself positively in different cultural contexts. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 0146167214522836.
- Bethlehem, J. i Biffignandi, S. (2011). *Handbook of web surveys (Vol. 567)*. John Wiley & Sons.
- Berring, L., Kumari, S. i Ahuja, S. (2015). Personal Values, Gender Differences and Academic Preferences: An Experimental Investigation. *International Journal of Applied Psychology*, 5(5), 133-140.
- Blum, A. (2008). Shame and guilt, misconceptions and controversies: A critical review of the literature. *Traumatology*, 14(3), 91.
- Bradshaw, J. (2005). *Healing the shame that binds you: Recovery classics edition*. Health Communications, Inc..
- Branden, N. (1995). *The six pillars of self-esteem*. Bantam Dell Publishing Group.
- Ciarrochi, J. i Bilich, L. (2006). Acceptance and commitment therapy. *Measures Package. Process measures of potential relevance to ACT, School of Psychology, University of Wollongong*.
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological bulletin*, 112(1), 155.
- Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem*. Consulting Psychologists Pr.
- Crocker, J. i Park, L. E. (2004). The costly pursuit of self-esteem. *Psychological bulletin*, 130(3), 392.
- Darwin, C. (2009). *The expression of the emotions in man and animals*. Cambridge University Press.
- De Beuckelaer, A. i Lievens, F. (2009). Measurement equivalence of paper-and-pencil and Internet organisational surveys: a large scale examination in 16 countries. *Applied Psychology*, 58(2), 336-361.

- Else-Quest, N. M., Higgins, A., Allison, C. i Morton, L. C. (2012). Gender differences in self-conscious emotional experience: a meta-analysis. *Psychological bulletin*, 138(5), 947.
- Evans, J. R. i Mathur, A. (2005). The value of online surveys. *Internet research*, 15(2), 195-219.
- Feather, N. T. (1991). Human Values, Global Self-Esteem, and Belief in a Just World. *Journal of Personality*, 59(1), 83-107.
- Ferić, I. (2009). *Vrijednosti i vrijednosni sustavi: psihologijski pristup*. Zagreb: Alinea.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. Sage publications.
- Higgins, E. T. (2007). Value. U Kruglanski, A. W. i Higgins, E. T. (Ur.). (2013). *Social psychology: Handbook of basic principles*. Guilford Publications.
- Hitlin, S. i Piliavin, J. A. (2004). Values: Reviving a dormant concept. *Annual review of sociology*, 359-393.
- Huitt, W. (2011). Self and self-views. *Educational psychology interactive*.
- Izard, C. E. (2013). *Human emotions*. Springer Science & Business Media.
- Izard, C. E., Libero, D. Z., Putnam, P., i Haynes, O. M. (1993). Stability of emotion experiences and their relations to traits of personality. *Journal of personality and social psychology*, 64(5), 847.
- Jacoby, M. (2002). *Shame and the origins of self-esteem: A Jungian approach*. Psychology Press.
- Judge, T., Erez, A., Bono, J. i Thoresen, C. (2002). Are Measures of Self-Esteem, Neuroticism, Locus of Control, and Generalized Self-Efficacy Indicators of a Common Core Construct? *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(3), 693-710.
- Kemeny, M. E., Gruenewald, T.L. i Dickerson, S. S. (2004). Shame as the emotional response to threat to the social self: Implications for behavior, physiology, and health. *Psychological Inquiry*, 15(2), 153-160.
- Kline, R.B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling* (2nd ed.). New York: Guilford Press.
- Kling, K. C., Hyde, J. S., Showers, C. J. i Buswell, B. N. (1999). Gender differences in self-esteem: a meta-analysis. *Psychological bulletin*, 125(4), 470.
- Leary, M. R. (2005). Sociometer theory and the pursuit of relational value: Getting to the root of self-esteem. *European review of social psychology*, 16(1), 75-111.
- Lewis, M. (2000). Self-conscious emotions. *Emotions*, 742.

- Lewis, H. B. (1971). Shame and guilt in neurosis. *Psychoanalytic review*, 58(3), 419.
- Lönnqvist, J. E., Verkasalo, M., Helkama, K., Andreyeva, G. M., Bezmenova, I., Rattazzi, A. M. M., ... i Stetsenko, A. (2009). Self-esteem and values. *European Journal of Social Psychology*, 39(1), 40-51.
- Marshall, S. L., Parker, P. D., Ciarrochi, J. i Heaven, P. C. (2014). Is self-esteem a cause or consequence of social support? A 4-year longitudinal study. *Child Development*, 85(3), 1275-1291.
- Mruk, C. J. (2006). *Self-esteem research, theory, and practice: Toward a positive psychology of self-esteem*. Springer Publishing Company.
- Myers, D. G., Spencer, S. J. i Jordan, C. H. (2012). *Social Psychology*. Toronto: McGraw-Hill.
- Orth, U., Robins, R. W., Trzesniewski, K. H., Maes, J. i Schmitt, M. (2009). Low self-esteem is a risk factor for depressive symptoms from young adulthood to old age. *Journal of abnormal psychology*, 118(3), 472.
- Petz, B. (1997). *Osnovne statistike metode za nematematičare*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pine D. S. i Klein R. G. (2001). Anxiety disorders. U Rutter M. (Ur.). (2008). *Rutter's child and adolescent psychiatry*. John Wiley & Sons.
- Raosoft, Inc (2004). Raosoft Sample Size Calculator [Software]. Preuzeto s <http://www.raosoft.com/samplesize.html>
- Rizvi, S. L. (2010). Development and preliminary validation of a new measure to assess shame: The Shame Inventory. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 32(3), 438-447.
- Robins, R. W., Nofhle, E. E. i Tracy, J. L. (2007). Assessing Self-Conscious Emotions: A Review of Self-Report and Nonverbal Measures. U Tracy, J. L., Robins, R. W. i Tangney, J. P. (Eds.). (2007). *The self-conscious emotions: Theory and research*. Guilford Press.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values* (Vol. 438). New York: Free press.
- Roseman, I. J., Wiest, C. i Swartz, T. S. (1994). Phenomenology, behaviors, and goals differentiate discrete emotions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(2), 206.
- Ryden, M. B. (1978). An adult version of the Coopersmith Self-Esteem Inventory: Test-retest reliability and social desirability. *Psychological Reports* 43:1189–1190.
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 11.

- Schwartz, S. H. i Boehnke, K. (2004). Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis. *Journal of research in personality*, 38(3), 230-255.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology*, 25(1), 1-65.
- Silfver-Kuhlampi, M. (2009). *The sources of moral motivation: studies on empathy, guilt, shame and values* (Doktorska disertacija). Preuzeto s <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23530/thesourc.pdf?sequence=2>
- Soper, D.S. (2016). Post-hoc Statistical Power Calculator for Multiple Regression [Software]. Preuzeto s <http://www.danielsoper.com/statcalc>
- Stein, S. L. (1971). The Interrelationships among Self-Esteem, Personal Values, and Interpersonal Values. *The Journal of Educational Research*, 64(10), 448-450.
- Swann Jr, W. B., Chang-Schneider, C. i Larsen McClarty, K. (2007). Do people's self-views matter? Self-concept and self-esteem in everyday life. *American Psychologist*, 62(2), 84.
- Tangney, J. P. i Dearing, R. L. (2002). Emotions and social behavior. *Shame and guilt*. New York: Guilford Press, 10(9781412950664), n388.
- Tangney, J. P., Miller, R. S., Flicker, L. i Barlow, D. H. (1996). Are shame, guilt, and embarrassment distinct emotions?. *Journal of personality and social psychology*, 70(6), 1256.
- Tomkins, S. S. (1963). *Affects, imagery, consciousness*. New York: Springer
- Tracy, J. L. i Robins, R. W. (2007). Self-conscious emotions: Where self and emotion meet. *The Self in Social Psychology*, 187-209.
- Tracy, J. L. i Robins, R. W. (2006). Appraisal antecedents of shame and guilt: Support for a theoretical model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(10), 1339-1351.
- Trzesniewski, K. H., Donnellan, M. B., Moffitt, T. E., Robins, R. W., Poulton, R. i Caspi, A. (2006). Low self-esteem during adolescence predicts poor health, criminal behavior, and limited economic prospects during adulthood. *Developmental psychology*, 42(2), 381.
- VandenBos, G.R. (Ur.). (2015). *APA dictionary of psychology*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Verplanken, B., i Holland, R. W. (2002). Motivated decision making: effects of activation and self-centrality of values on choices and behavior. *Journal of personality and social psychology*, 82(3), 434.

- Wallace, M., Christopher, B., Zeigler-Hill, V., and Green, B. (2012). Locus of Control as a Contributing Factor in the Relation Between Self-Perception and Adolescent Aggression. *Aggressive Behavior*, 38(1), 213-221.
- Wolf, S. T., Cohen, T. R., Panter, A. T. i Insko, C. A. (2010). Shame proneness and guilt proneness: Toward the further understanding of reactions to public and private transgressions. *Self and Identity*, 9(4), 337-362.
- Zeigler-Hill, V. (2013). *Self-esteem* (Vol. 1). Psychology Press.